

‘Opberghokken voor gastarbeiders’ De huisvesting van buitenlandse werknemers in Hilversum*

EDDIE DE PAEPE

Naar wij vernemen is het te verwachten, dat binnenkort ook in Hilversum – voorlopig als enige plaats in de omgeving – Spaanse arbeiders zullen worden tewerkgesteld, meldde De Gooi- en Eemlander in de zomer van 1961.¹ De krant voegde er geruststellend aan toe: In Twente heeft men met de Spanjaarden – in tegenstelling tot de Italianen uitsluitend geschoolde arbeidskrachten – reeds goede ervaringen opgedaan.

In Hilversum werkten op dat ogenblik achttien ‘gastarbeiders’ uit Italië. Acht bij tapijtfabriek Cornelis van de Brink (waar ook de tien Spanjaarden aan de slag gingen), nog eens zoveel bij carrosseriefabriek Renova, en twee bij meubelfabriek De Waijer. Volgens de krant waren de Italianen al behoorlijk geacclimatiseerd. Ook het taalprobleem viel mee, omdat er een paar een beetje Duits spraken. Toch waren twee Italianen teruggestuurd omdat zij zo ver van de cipressen en de spaghetti niet konden aarden en hier ernstige moeilijkheden dreigden te zullen opleveren. Welke moeilijkheden? Dat staat er niet bij...

Op verzoek van de Hilversumse wethouder van sociale zaken L.G. Becker deed gemeentelijk adviseur A. Kuijper in 1965 onderzoek naar de situatie waarin de buitenlandse arbeider hier verkeert.² Zijn 14 pagina’s tellende rapport (van eind oktober 1965) leverde, naar eigen zeggen, geen spectaculaire gezichtspunten op. Ook bracht het geen alarmerende toestanden aan het licht. Wel een hoeveelheid feitelijke gegevens en enkele adviezen.

Zo bleek uit het vreemdelingenregister van de politie, dat er (eind september) 1149 buitenlanders (mannen, vrouwen en kinderen) in Hilversum verbleven. Onder hen bevonden zich 72 Italianen, 169 Spanjaarden, 44 Marokkanen en 59 Turken. Landelijk vormden in die tijd overigens de Italianen nog de hoofdmoot van de buitenlandse werknemers.

Uit de door hem verzamelde gegevens over vestiging, verhuizing en vertrek concludeerde Kuijper dat het Hilversumse beeld redelijk overeenkwam met het landelijke beeld in het recente artikel *De buitenlandse werknemer en zijn aanpassing aan de Nederlandse samenleving*. De schrijver van dit artikel, drs. N.F.A. de Graan, concludeerde onder meer, dat ongeveer de helft van de buitenlandse werknemers na een jaar weer vertrok, een kwart na twee jaar, en dat ongeveer vijf procent langer bleef.

Verder constateerde Kuijper dat in 1965 de netto-toename van het aantal Turken en Marokkanen in Hilversum aanmerkelijk groter was geweest dan dat van de Italianen en Spanjaarden, de oudste groepen *gastarbeiders*. Zo’n 85 procent van

Een pension voor buitenlandse werknemers aan de Van Lennepaan, december 1968. (alle foto's in dit artikel: coll. Stevens)

de Italianen, Spanjaarden, Marokkanen en Turken die in Hilversum woonden, werden door Kuijper aangemerkt als *nieuwere buitenlandse arbeidskrachten*. Onder hen bevonden zich ook vrouwen en kinderen: *buitenlandse werknemers mogen namelijk na een jaar hier te lande te hebben gewerkt hun vrouwen (en eventueel kinderen) laten overkomen indien zij daarvoor woonruimte hebben weten te bemachtigen*.

In Hilversum waren de Verenigde Schroevenfabrieken VSH en de tapijtfabrieken Van den Brink en Veneta de grootste werkgevers van de in deze plaats wonende gastarbeiders. Elders in de regio waren dat Van Leer's Vatenfabriek in Vreeland (waar alleen Turken en Marokkanen werkten) en Balamundi in Huizen (Spanjaarden en enkele Italianen). Uiteraard werkten in deze en andere bedrijven ook buitenlandse arbeiders die niet in Hil-

versum woonachtig waren. Van de 25 Marokkanen die bij Drukkerij De Boer in dienst waren, woonden er bij voorbeeld maar liefst 22 buiten Hilversum, voornamelijk in Utrecht. Hierbij moet verder nog worden aangetekend dat de cijfers alleen betrekking hebben op de legaal in Nederland verblijvende buitenlanders.

Bedrijven waarbij in 1965 meer dan één in Hilversum wonende buitenlandse arbeider werkzaam was:

Werkgever	Plaats	Italianen	Spanjaarden	Turken	Marokkanen	Totaal
Tapijtfabriek C. v.d. Brink N.V.	Hilversum	7	24			31
Verenigde Gooise Melkfabrieken	Hilversum	2				2
Verenigde Schroevenfabrieken N.V.	Hilversum		28			28
Veneta Tapijtfindustrie N.V.	Hilversum		18			18
Meubelfabriek De Wayer & Zn.	Hilversum		6			6
Galvanisch Bedrijf Brandsma N.V.	Hilversum		4			4
Drukkerij De Boer N.V.	Hilversum		2		3	5
Van Son's Inkt- en Verffabriek N.V.	Hilversum			6		6
Renova Carosseriefabriek N.V.	Hilversum			2		2
Lemet N.V.	Hilversum				2	2
Balamundi N.V.	Huizen	3	14			17
Karbo Radiatorenfabriek N.V.	Huizen	3				3
Negema Gereedschap-Mij N.V.	Huizen	2				2
Polynorm Metaalindustrie N.V.	Bunschoten	2				2
Bensdorp N.V.	Bussum		4	3	1	8
Textielfabriek	Huizen		2			2
Van Leer's Vatenfabriek N.V.	Vreeland			25	9	34
Weesp Plastics N.V.	Weesp			4		4
Totaal		19	102	40	15	176

Het merendeel van de in Nederland verblijvende buitenlandse werknemers was geworven via de daarvoor aangewezen instanties, maar het aantal dat op de bonnefooi kwam (veelal na tips van landgenoten die hen waren voorgedaan) nam steeds meer toe. Bij georganiseerde werving was in het algemeen de werkgever verplicht om voor onderdak te zorgen, maar veranderde iemand van werkgever, dan was de nieuwe baas vrijgesteld van deze verplichting.

De Hilversumse 'schroevenfabriek' VSH liep wat huisvesting betreft voorop. Al in 1964 werd aan de Soestdijkerstraatweg (nr. 41) een halve villa als pension ingericht. In 1965 woonden daar 20 van de 28 bij de VSH werkende Spanjaarden. Gemeentelijk adviseur Kuijper bezocht in dat jaar een vijftiental Hilversumse pensions, waar vijf of meer buitenlanders (in)wonend verbleven. Zo ook de casa van de VSH. Inwonend zijn 20 Spanjaarden, die algehele verzorging genieten. Huis geheel gezien; 1-4 personen per kamer; de parterre-kamers dienen tot conversatieruimte, ook voor de niet aan dit adres wonende bij dit bedrijfwerkzame 8 Spanjaarden. Vijf jaar later vermeldde De Gooi- en Eemlander dat in dit pension stapelbedden zoveel mogelijk werden vermeden.³ Het echtpaar Bos zwaaide de scepter over het tehuis, waar een staf van personeel zorgde voor het onderhoud en de maaltijden. De inwonende Spanjaarden betaalden vijftien gulden per week, inclusief bewassing en maaltijden. In een pand aan de Oude Amersfoortseweg – de straat waaraan de schroevenfabriek is gevestigd – waren verder twee echtparen ondergebracht. Zij betaalden vijf gulden per week. De 22 Marokkaanse en elf Turkse werknemers van de VSH kregen, afhankelijk of ze getrouwd waren of niet, twintig of dertig gulden kostgeldvergoeding per week.

Schoonmaakbedrijf Westerveld volgde dat jaar (1970) het goede voorbeeld van de schroevenfabriek.⁴ Een grote villa werd aangekocht als onderdak voor de vijftien Marokkanen die Westerveld in dagdienst had. In elke kamer kwam een wastafel, het oude bad maakte plaats voor twee douches, en overwogen werd centrale verwarming aan te leggen. De huur ging 25 gulden per week bedragen, exclusief eten, maar inclusief schone lakens. De heer C. Westerveld verklaarde tegenover de krant dat het bedrijf op deze manier een betere binding met zijn werknemers wilde krijgen. Want: *Als ze slecht gehuisvest zijn, gaan ze veel gemakkelijker weg.* Verder stelde hij: *Hiermee kan worden aangetoond dat buitenlanders niet per definitie in een achterbuurt of krotwoning moeten worden ondergebracht.*

Terug naar het rapport dat A. Kuijper eind oktober 1965 uitbracht en dat ruim een jaar later in de gemeenteraad aan de orde werd gesteld. Hoewel de gemeentelijke adviseur constateerde dat er aan sommige pensions wel het een en ander schortte, luidde zijn conclusie dat het onderbrengen van de buitenlandse werkrachten geen bijzondere moeilijkheden had opgeleverd. Nog niet, althans.

Het pension voor de Spaanse gastarbeiders van de VSH-fabriek aan de Soestdijkerstraatweg, in augustus 1970. De ruimte in de slaapkamers ging de in de 'logiesverordening' gestelde eisen verre te boven.

Goed verdiend maar ook keihard gewerkt

Sixto Perez kwam in 1966 van de Canarische Eilanden naar Hilversum om te gaan werken bij de Veneta aan de Liebergerweg. Zijn broer Ignacio volgde drie jaar later zijn voorbeeld, ook met een contract van de tapijtfabriek op zak. *Ik ging achter de weefmachine werken. Net als mijn broer, vertelde hij mij in augustus 2002.*

Op Lanzarote, waar hij was geboren, was er heel weinig werk. Zijn vader, die zeeman was, overleed toen Ignacio vier was. Zijn moeder bleef achter met vijf kinderen, van wie de jongste maar een paar maanden was. Voor de school was geen geld. *Er moest eten op de plank komen.* Het gezin verhuisde naar Tenerife, vervolgens naar Gran Canaria en weer terug naar Tenerife. Beter werd het er niet op. Vandaar dat de broers hun geluk gingen zoeken in het verre Nederland.

Nadat Ignacio in '69 in Hilversum was gearriveerd, werd hij door de Veneta ondergebracht in het pension Musica, aan de Stationsstraat. *De eigenares was een Duitse vrouw, wist Maria zich te herinneren. Zij was wel aardig, maar het was allemaal heel krap, heel klein.* In het pension logeerden ook Ignacio's broer en zwager. De circa tien pensiongasten, afkomstig uit Italië en Spanje, kregen maar weinig te eten. Maar Ignacio, die nog minder gewend was, klaagde niet. *Het was hier goed eten en goed werken.* En heimwee? Nee, dat had hij niet. Maar zijn moeder miste hij in het begin wel erg. Gelukkig had hij het erg naar zijn zin op de tapijtfabriek. *Goede collega's. Hielden ons altijd. Van de ongeveer tachtig gulden die hij elke maand verdiende, stuurde hij regelmatig een bedrag naar zijn moeder.*

Kort daarop kocht zijn broer Sixto het huis in de Bakkerstraat. Ook Ignacio en zijn zwager gingen er wonen. Sixto was inmiddels getrouwd met Carmen Torrez Mendoza, de zus van Maria, die ook naar Hilversum kwam. *Ik was dertien, bijna veertien, vertelde Maria. Ik zat op de Canarische Eilanden nog op school, maar ben hierheen gekomen om op de kinderen van mijn zus te passen. Ik miste mijn ouders en mijn familie, mijn leven daar. Ik kwam in oktober. Het was winter en het sneeuwde heel veel, waardoor ik meestal binnen moest blijven. Pas na een jaar voelde ik me wat beter. Ik moest eerst Nederlands leren. Dat was in een buurthuis in Huizen, samen met Turken en Marokkanen maar ook met Nederlanders die moeilijk leerden. In het begin zat ik als een kikker naar het plafond te staren, omdat ik geen woord verstond.*

Tussen Maria en Ignacio bleek het te klikken. In de zomer van '71 trouwden ze. De bruid was 16; de bruidegom 26. Kort daarop ging Maria in de Philipsfabriek in Huizen werken. *Ik vond het heel leuk, maar ik verdiende maar weinig – iets van zeventig gulden – omdat ik nog zo jong was. Twee jaar later kregen zij hun eerste kind.*

Maria 'verhuisde' naar de Philipsfabriek aan de Jan van der Heijdenstraat, waar haar man ook aan de slag ging toen in '77 de Veneta zijn deuren sloot. Sixto besloot met vrouw en drie kinderen terug te keren naar Tenerife en verkocht zijn huis in de Bakkerstraat aan zijn broer Ignacio. *Wij konden het met moeite kopen. Gelukkig heeft buurman Hans, die metselaar is, ons veel geholpen.*

Zij hebben al die jaren met veel plezier in Hilversum gewoond. Aan Ignacio was echter niet te horen dat hij al 33 jaar in ons land woonde. Hij verstond veel, maar Nederlands prátén, dat ging nog steeds met horten en stoten. *De taal is moeilijk, verontschuldigde hij zich. Niet veel naar school geweest. Spaans lezen is ook moeilijk voor mij.*

Maria legde uit dat haar man zich op de fabriek altijd goed heeft kunnen redden. *Hij heeft bij Philips wel een cursus Nederlands gekregen. Maar als je je eigen taal niet beheerst, is het extra moeilijk om een andere taal te leren.*

Ignacio, die de voorgaande twaalf jaar bij de Hilversumse 'schroevenfabriek' VHS had gewerkt, zou een jaar later vervroegd met pensioen gaan. Een tijdje terug hadden zij op Tenerife – op een steenworp afstand van Sixto en Carmen – een huis gekocht. De echte inrichting moest wachten totdat zij hun huis in Nederland hadden verkocht. *Mensen zeggen wel eens dat wij hier goed verdiend hebben. Dat is waar. Maar wij hebben ook heel veel en heel hard gewerkt.*

Voorgoed terug naar Spanje. Hun twee kinderen gingen niet mee. Sandra van 24 had de Hotelschool gedaan, werkte bij een reisbureau en had een Nederlandse vriend. Gilberto van 29, ingenieur met een goede baan, wilde – getrouwd aan de traditie – het huis in de Bakkerstraat kopen. Onze kinderen willen helaas niet mee naar Spanje. *Dat is voor mij heel moeilijk. Maar wij komen regelmatig terug, hoor, meldde Maria.*

Bron: Eddie de Paepe, Goed verdiend maar ook keihard gewerkt; Ignacio en Maria gaan terug naar Tenerife. In: Dagblad De Gooi- en Eemlander, 30 augustus 2002

Deze foto is in de zomer van '73 gemaakt in de Hilversumse Bakkerstraat. Links op de bank zitten Sixto en Carmen Perez-Brito met hun kinderen Sixto en Francisco. Rechts Ignacio en Maria Perez-Brito. Zie kadertekst op p. 8.

Want elders in den lande, vooral in de grote steden, waren er midden jaren zestig al wel grote problemen ontstaan. Zoals in Utrecht, waar onder meer wantoestanden ontstonden in een barstensvol pension aan de Oudegracht, dat een smerig stinkend arbeiderspakhuis werd genoemd.

Reden voor lokale overheden (zoals de gemeente Amsterdam) en het bedrijfsleven (onder meer Hoogovens en Bruynzeel) om te werken aan een betere huisvesting van het nog steeds toenemende aantal gastarbeiders. Utrecht was de eerste gemeente in Nederland die de huisvesting controleerde en aan voorschriften bond. Werd niet aan de gemeentelijke voorwaarden voldaan, dan werd het pension ontruimd.

Te verwachten viel dat ook in Hilversum het aantal gastarbeiders zou toenemen, wat tot grotere huisvestingsproblemen zou kunnen leiden. Gemeentelijk adviseur

Kuijper stelde dan ook dat het van een wijs sociaal beleid zou getuigen wanneer de gemeente tijdig mogelijkheden zou scheppen om pensions te controleren en om misstanden aan te pakken. Daarom lijkt mij het stellen van voorwaarden t.a.v. beschikbare ruimte, veiligheid en hygiënische accommodatie een plicht van de overheid ter bescherming van de buitenlandse werknemer tegen mistoestanden, aldus de adviseur. Niet alleen tegenover zijn arbeidsprestatie, maar uit puur menselijke overwegingen heeft hij daar recht op. De te stellen eisen en een frequente controle op de naleving daarvan met de mogelijkheid van ingrijpen zullen niet nalaten een preventieve uitwerking te hebben.

Per slot van rekening drijft een groot deel van onze economie op de gastarbeiders. Deze foto werd in 1978 gemaakt in de VSH.

Kuijper rapporteerde college en gemeenteraad verder dat over het gedrag van de buitenlandse arbeidskrachten – op basis van informatie van werkgevers en pensionhoud(st)ers – over het algemeen geen reden tot klagen was. Vlak na hun komst uit eigen land zijn zij in doorsnee enigszins timide en onderdanig – zij verkeren ook in een voor hen nieuwe, vreemde wereld met leefgewoonten die hen dikwijls niet liggen, zonder kennis van de taal –; in een volgende fase worden zij wat aanhankelijk – zij noemen dan graag hun hospita “mamma” of “moeti” –; sommigen worden op de duur wat vrijpostig, hetgeen dan meestal leidt tot verandering van kosthuis.

De buitenlandse arbeiders waren over het algemeen werkwilleg, zij maakten graag overuren en waren zuinig. De meeste spaarden. Zo hoorde Kuijper over een Italiaan, die na een jaar met 3.000 gulden op zak met vakantie naar huis ging. En van een Spaans echtpaar, dat na twee jaar werken met circa tienduizend gulden naar het moederland terugkeerde, om daar een eigen bedrijfje te beginnen.

In hun pensions gedragen zij zich behoorlijk, soms zijn zij wat rumoerig. Zij luisteren graag naar de radio (velen hebben een eigen toestelletje); de televisie-programma's kunnen zijn vaak moeilijk volgen, behalve voetbalwedstrijden; zij leggen graag een kaartje, toeren op de bromfietz als ze die hebben of wandelen, pikken zo nu en dan een bioscoopje of een biertje, schrijven doorgaans trouw naar huis (voor zover het geen analfabeten zijn) en krijgen ook vrij regelmatig brieven terug. Natuurlijk waren het niet allemaal van die brave jongens. Zoals die Turk, die zich op het inbrekerspad had begeven en over de grens werd gezet. En die Italiaan, die ijlings naar zijn moederland terugkeerde met achterlating van morele verplichtingen (een meisje zwanger gemaakt).

Kuijper waarschuwde direct voor een onjuiste mening over de gastarbeiders. Een verkeerd beeld, dat ook uit krantenkoppen kon ontstaan. Zoals *Buitenlanders overvielen eenzame wielrijder op de hei*.⁵ Waar tegenover weer krantenkoppen stonden als *Turken vochten met politie mee tegen oproerkraaiers*.⁶ Het leek Kuijper goed om

een recente uitspraak van de staatssecretaris van sociale zaken en volksgezondheid, dr. J.F. de Meijer, aan te halen: *Het optreden van de buitenlander geeft weinig reden tot klagen; justitiële deskundigen zijn van mening, dat de criminaliteit van de vreemde werkkrachten kleiner is dan die van de Nederlander zelf.*

Wat de maatschappelijke begeleiding betreft: begin 1965 was de *Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers* opgericht. In datzelfde jaar deed de *Commissie Buitenlandse Arbeidskrachten* van het R.K. *Sociaal-Caritatief Centrum Hilversum* van zich spreken door een circulaire te versturen naar de directies van een tiental bedrijven (waarvan zeven in Hilversum). In de circulaire werden de namen en adressen van twee contactpersonen in Huizen (de heer N.W. Sibbing) en Bussum vermeld, waar respectievelijk Spanjaarden en Italianen met hun problemen terecht konden. Dit leidde tot het organiseren van een eenvoudige cursus Nederlands in de St. Ludgerus-Kweekschool aan de Oude Amersfoortseweg in Hilversum. De commissie organiseerde verder af en toe bijeenkomsten van godsdienstige aard en ontspanningsavonden.

Kuijper stelde het Hilversumse college van B en W voor om – na overleg met de katholieken – het initiatief te nemen tot de oprichting van een plaatselijke of regionale *Commissie Bijstand Buitenlandse Werknemers*. Deze commissie zou, in de optiek van de gemeentelijke adviseur, allereerst na moeten gaan:

- of er in Hilversum behoefte bestond aan een bescheiden ontmoetings- en gezelligheidscentrum, afwisselend voor de diverse groepen buitenlandse werknemers
- hoe de maatschappelijke opvang en begeleiding beter kon worden georganiseerd
- of deze activiteiten in aanmerking kwamen voor subsidie van de rijksoverheid.

In het Hilversumse secretariaarchief bevindt zich een samenvatting van een enquête die in november 1968 onder de 38 leden van de Hilversumse Fabrikantenvereniging werd gehouden.⁷ Daaruit blijkt dat ruim vijf procent van de 8580 werknemers uit het buitenland kwam. Deze groep van 421 buitenlandse werknemers was samengesteld uit: 176 Marokkanen, 103 Turken, 50 Spanjaarden, 23 Joegoslaven, 22 Italianen en 47 ‘diversen’. De N.V. Philips’ Telecommunicatie Industrie was verreweg de grootste werkgever: van de 3536 werknemers kwamen er 104 uit het buitenland.

Een schrijnend gevolg van de woningnood, januari 1981.

Aan de Hoge Larenseweg woonde in een kelder, afgedekt met een houten plaat, een Turk. Het gemeentelijke bureau huisvesting was druk bezig om een woning voor hem te reserveren in Almere.

De huren van de één- en tweepersoonshuishoudens aan de Kapelstraat waren in maart 1981 ongeveer even hoog als in een pension: rond de 175 gulden, inclusief servicekosten.

lingen aan voor wie de huisvesting – aldus de commissaris in een brief aan het college van B en W – bijzonder slecht is te noemen. Zelfs een achter dit perceel staande schuur is ingericht als slaapgelegenheid; deze gelegenheid wordt nog verder uitgebreid. Officieel verbleven er slechts 23 Turken in dit huis.

Hoewel de politie niet over slechte huisvesting ging, vond de commissaris het toch nodig het college van burgemeester en wethouders op de situatie aan de Geuzenweg te wijzen. Dit omdat hij meende dat zowel uit een oogpunt van veiligheid als om redenen van volksgezondheid deze verbouwde onbewoonbaar verklaarde woning een ernstig gevaar oplevert. De commissaris van politie stelde voor om alle daarvoor in aanmerking komende pensions aan een onderzoek te onderwerpen.

Dit was het sein voor wethouder L.G. Becker van sociale zaken om tot actie over te gaan. Hij informeerde bij de politie en bouw- en woningtoezicht of er een speciale gemeentelijke verordening voor pensions moest komen (zoals Loenen al rijk was).⁹ Dit omdat Bouwverordening noch APV (algemene politieverordening) bepalingen van hygiënische aard tegen verwaarlozing, vervuiling, onvoldoende verlichting, verwarming e.d. bevatten. Directeur F.W. Beek van de Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers in het Gooi en de Noordelijke Vechtstreek riep, tijdens een gesprek met de wethouder, bedrijfsleven en gemeente op om zelf pensions voor in totaal circa 800 buitenlandse werknemers op te zetten.

Wethouder Becker beloofde de betrokken instanties rond de tafel te brengen. Beek beloofde een kijkje nemen bij het badhuis in de Huygensstraat, dat op korte termijn dicht zou gaan. Verder leverde hij een lijst met pensions in de regio met meer dan drie gasten. Daaruit bleek dat Hilversum in mei 1969 in totaal 38 pensions telde, waarvan tien voor Turken, 22 voor Marokkanen, drie voor Spanjaarden, en drie voor Italianen. Uitschieters, wat omvang betreft, waren Hoge Naarderweg 95 (79 Marokkanen), Boomborglaan 21 (55 Turken) en Emmastraat (43 Turken).

De speciale verordening kwam er, in oktober 1970. Daarmee was het huisvestingsprobleem uiteraard niet opgelost. Raadslid F.E. Geradts (Progressief Hilversum) stelde in oktober 1971 schriftelijke vragen aan het college van burge-

meester en wethouders over de werking van de prille gemeentelijke verordening op de vreemdelingenpensions.¹⁰

Geradts stelde dat diverse Hilversumse pensions brandgevaarlijk waren en ook verder niet voldeden aan de eisen van de gemeentelijke verordening. Moesten er geen pensions gesloten worden? En hoeveel buitenlanders zouden er dan op straat komen te staan? Geradts vroeg B en W zo snel mogelijk te zorgen voor vervangende woonruimte. Daarbij wees hij op het voorstel van de Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers om het voormalige gebouw van de lagere technische school aan de Lage Naarderweg tot opvangcentrum te bestemmen.

Nog geen jaar later trok Geradts opnieuw aan de bel. Voor collectieve huisvesting was de voormalige LTS ongeschikt bevonden, terwijl een soortgelijk plan voor het voormalige Ludgerus-internaat aan de Oude Amersfoortseweg was afgeblazen.¹¹ Hoe zat het met de verantwoordelijkheid van de lokale overheid en het bedrijfsleven voor een behoorlijke huisvesting? En werd de verordening op de vreemdelingenpensions wel toegepast? De mogelijkheden op korte termijn voor collectieve huisvesting waren uitgeput, moesten B en W daarop toegeven.¹² En de pensionverordening? Die werd zoveel mogelijk toegepast. Immers, door het ontbreken van voldoende vervangende woonruimte kan de beoogde algehele sanering slechts geleidelijk worden bereikt.

De Hilversumse wethouder B. van Geels had kort daarvoor al gepleit voor een regionale oplossing in de vorm van het optrekken van een semi-permanent gebouw, ergens in het Gooi.¹³ Daarbij wees hij het bedrijfsleven op haar verantwoordelijkheid. De bedrijven moesten inhaken op de huisvestingsprojecten, die volgens Van Geels in het belang van twee partijen waren. Ten eerste voor de buitenlandse werknemers en ten tweede voor de nu nog florierende industrie van het Gooi. Als wij de verordening naleven, dan zullen talrijke pensions gedwongen zijn te sluiten, met het gevolg, dat de buitenlanders verhuizen naar gemeenten waar nog geen verordeningen van kracht zijn. Dan komen de bedrijven in het Gooi met een tekort aan personeel te zitten, waarschuwde Van Geels.

De wethouder stak ook een vermanende vinger op richting de vele Nederlandse werknemers, die er moeite mee hadden dat hun buitenlandse collega's vaak een hoger salaris kregen om hun pensionkosten te kunnen betalen. Ik vind het jammer dat om die paar centen de mensen elkaar de lucht niet in de fietsbanden gunnen. Men beseft nog steeds niet, dat de buitenlandse arbeiders nodig zijn om onze Nederlandse industrie te helpen. Ook ondernemingsraden zouden geregeld hun directie vragen te stoppen met zich in te spannen voor de buitenlanders, want anders kwam er 'gerommel' met de Nederlanders.

Wethouder Van Geels vond dominee G.M. van der Wijk van de hervormde kerk aan zijn zijde. De buitenlandse werknemers zijn de energiekste mensen van hun land!, ver-

Zo'n 400 buitenlandse werknemers demonstreerden in mei 1981 voor betere huisvesting in Hilversum en de rest van de regio Gooi en Eemland.

Van Agt tussen de 'gastarbeiders' in de Palmstraat, die na de sloop van de huizen in 1988 werd omgedoopt tot Swammerdamstraat.

Van Agt op tournee

Tijdens zijn verkiezingstournee bracht CDA-lijsttrekker mr. A.A.M. van Agt dinsdag 28 april 1981 een bezoek aan Hilversum. De minister-president werd onder meer rondgeleid in de Palmstraat, waar veel buitenlandse werknemers onder schrijnende omstandigheden woonden. De Stuurgroep Zandbergen distantieerde zich van het bezoek, omdat het louter een publiciteitsstunt zou zijn: voorzitter Jan Willem Thurkow sprak van politieke munt slaan uit de ellende van anderen. Resat Gonüllü van het actiecomité huisvesting buitenlanders bracht in felle bewoordingen de miserabele huisvestingssituatie van vooral Turken en Marokkanen onder de aandacht van de CDA-lijsttrekker. Hij pleitte voor een 'inhaalbeleid' bij de toewijzing van en aan buitenlanders. Van Agt bracht niet alleen een bezoek aan de Palmstraat, maar ook aan de Kerkstraat, het Hilvertshof en de woningbouw op het terrein van de voormalige Veneta-tapijtfabriek.

Van Agt werd vergezeld door de Hilversumse wethouder (en partijgenoot) Bert Meulman.

klarde zij.¹⁴ Zij hebben de moed en de durf hun geluk in een voor hen totaal onbekend land te gaan beproeven, om hun familie en soms het halve dorp van voedsel te kunnen voorzien. Voor de problemen van deze maar matig geaccepteerde groep mensen had de autochtone bevolking echter geen oog. Af en toe wordt er eens een avondje voor ze georganiseerd, maar verder zie je ze vooral in de buurt van het station en de markt rondhangen, aldus mevrouw D. M. van Houte-Immink, een van de initiatiefnemers van de lokale commissie, waarin ook dominee Van der Wijk actief was. Die plaatsen zijn in hun vaderland namelijk de ontmoetingscentra. En zo zie je, dat ze hier ook naar contact zoeken. De leden van de commissie zagen wél met welke problemen de gastarbeiders te kampen hadden en zouden krijgen. Op de eerste plaats omdat zij nauwelijks contact hadden met Nederlanders, terwijl zij van hun eigen land(genoten) vreemden. Als ze er terugkomen, zijn ze ontworteld; ze zijn aan de Nederlandse luxe en gewoonten gewend geraakt. Zo worden ze tenslotte een totaal geïsoleerde groep, zowel in Nederland als in hun vaderland.

En financieel ging het hen ook niet voor de wind. Veel gastarbeiders waren eenmaal terug in hun vaderland het in Nederland verdiende geld al snel weer kwijt.

Adviezen over besteding van spaargeld moesten zij dus krijgen. Maar ook vakonderwijs, een cursus Nederlands, uitleg over maatschappelijke structuren, informatie over de sociale wetgeving in Nederland en de economie in hun vaderland. En er moesten sociëteiten komen, vaste ontmoetingscentra, om het ontbreken van een thuis een beetje te compenseren.

De dames Van der Wijk en Van Houte-Immink riepen verder de vakbonden op zich ook eens over de gastarbeiders te bekommeren. Misschien zou dan de verhouding tussen Nederlandse en buitenlandse werknemers wat verbeteren. *Per slot van rekening drijft een groot deel van onze economie op de gastarbeiders.*

Probleem was wel dat de gastarbeiders weinig voelden voor het volgen van een cursus. Logisch. Ze waren naar Nederland gekomen om in zo kort mogelijke tijd zoveel mogelijk geld te verdienen. 's Avonds gingen ze liever extra werken dan een cursus volgen.

Ondertussen bleef de (lokale) overheid machteloos staan tegenover het probleem van de huisvesting. Van de 33 pensions – ‘opberghokken’ voor (grotendeels) Turken en Marokkanen – die in maart 1977 bij de gemeente Hilversum geregistreerd stonden, waren er slechts twee brandveilig. Slechts acht waren er in hygiënische zin in orde. En slechts vijf niet overbezet.

Anderhalf jaar later woonden er (legaal) ruim 1600 Turken en Marokkanen in Hilversum en stonden er al ruim vijftig pensions geregistreerd.¹⁵ Ontruimen van mensonwaardige pensions op grond van gemeentelijke verordeningen was in de praktijk onmogelijk. Want waar moesten al die mensen heen in een gemeente met 4700 ‘eigen’ woningzoekenden?

Desondanks probeerde Hilversum nog steeds wat aan te doen aan de woningnood onder de gastarbeiders. Er waren plannen om woongebouwen te maken in het oude politiebureau aan de Langestraat. En aan de Hoge Naarderweg (95), waar eerder een door buitenlanders bewoonde villa was gesloopt. Toen villabewoners zich verzetten tegen de bouw van 22 kleine eengezinswoningen op deze plek, wees het college van B en W hen in een brief op *de vele pensions die op geen enkele wijze voldoen aan de minimale eisen van brandveiligheid en hygiëne, die overbevolkt zijn, en waar mensonwaardige toestanden heersen.*¹⁶

De woningen aan de Hoge Naarderweg werden eind '82 opgeleverd, maar werden geen groot succes. Voor de Woningbouwvereniging van Erfgooiers was het lastig om alle huizen met buitenlandse werknemers vol te krijgen. De alleenstaande Marokkanen vonden de maandhuur van bijna duizend gulden te hoog (ook al mocht die door – maximaal – zes huurders worden opgebracht): de pensions waren nu eenmaal een stuk goedkoper.¹⁷

Ger Nijland van de Stichting Buitenlandse Werknemers noemde ‘Rustenburgh’ aan de Hoge Naarderweg 62 in oktober 1980 ‘het slechtste pension van Hilversum’. Er woonden in die tijd zo’n twintig buitenlanders.

Beeld uit het Turks centrum aan de Geuzenweg, februari 1987.

Erfgooiers-woordvoerder J.M. Wolters had wel begrip voor de tegenvallende animo. De buitenwereld zegt: wat worden die buitenlanders slecht gehuisvest, maar als er dan goede huisvesting komt wordt er geen gebruik van gemaakt. Dat komt ook omdat men er niet in onbeperkte aantallen kan intrekken. Men wil zo min mogelijk geld uitgeven, om maar zoveel mogelijk naar de achtergebleven familie op te sturen. In een ander project voor buitenlandse werknemers, aan de Kapelstraat, kwam het wel voor dat er méér mensen in een appartement wonden dan officieel was toegestaan. Dat dit soort dingen gebeuren hou je toch niet tegen. We moeten er ook niet wakker van liggen. Het zijn mensen die de zaak verder netjes houden. Daar kan menige Nederlander nog een voorbeeld aan nemen, aldus de man van de woningbouwvereniging.

Literatuur en bronnen

- Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, secretarie gemeente Hilversum 1960-1969, 1560 (Stukken betreffende toezicht op en opvang van buitenlandse werknemers, met onderzoeksresultaten van een enquête naar het in Hilversum gevestigde aantal gastarbeiders, 1964-1969) en 1559 (Stukken betreffende aanschrijving van pensions het kader van een onderzoek naar het verblijf van illegale buitenlandse in de gemeente, 1966-1970).
- Knipsel- en fotoarchief Dagblad De Gooi- en Eemlander (G&E), Hilversum.
- Eddie de Paepe, *Goed verdiend maar ook keihard gewerkt; Ignacio en Maria gaan terug naar Tenerife*. In: Dagblad De Gooi- en Eemlander, 30 augustus 2002.
- Website Centrum voor de Geschiedenis van Migranten: www.iisg.nl/cgm/
- Website Historisch Beeldarchief Migranten: www.iisg.nl/hbm/

Noten

- * Dit artikel vormt de basis voor een publicatie in het tijdschrift van de stichting Tussen Vecht en Eem, dat op zijn beurt de aanzet moet zijn voor het regionale onderzoeksproject ‘Naoorlogse gastarbeid in het Gooi’.
- 1. Dagblad De Gooi- en Eemlander, 18 augustus 1961.
- 2. Rapport Onderzoek naar situatie buitenlandse arbeidskrachten dd. 28 oktober 1965, SAGV, secretarie 1960-1969, 1560.
- 3. G&E 27 augustus 1970.
- 4. G&E 27 augustus 1970.
- 5. G&E 21 oktober 1965.
- 6. G&E 26/27 juni 1965.
- 7. Memorandum inzake enquête buitenlandse arbeiders, SAGV, secretarie 1960-1969, 1560.
- 8. Onderzoek pensions, brief 16 mei 1969, SAGV, secretarie 1960-1969, 1559.
- 9. Resumé bespreking wethouder van sociale zaken, de heer L.G. Becker, met de directeur van de Stichting bijstand buitenlandse werknemers in het Gooi en de Noordelijke Vechtstreek, op donderdag 29 mei 1969 v.m. 9 uur in raadhuys, SAGV, secretarie 1960-1969, 1559.
- 10. G&E 6 oktober 1971.
- 11. G&E 16 augustus 1972.
- 12. G&E 14 november 1972.
- 13. G&E 26 augustus 1972.
- 14. G&E 22 maart 1972.
- 15. G&E 30 december 1978.
- 16. G&E 30 december 1978.
- 17. G&E 1 december 1984.